

„ПИСМО” - ВАПЦАРОВ

(анализ)

Поезията на Вапцаров е своеобразно явление в българската литература от периода на 30-те години на XX век. Художественото пространство на тази поезия е изпълнено с ритъма и езика на всекидневието. Това е лирика, уловила пулса на епохата и динамиката на промените в света и у човека. Промени конкретносоциални и духовно-етични, плод на наблюдения и себепознание, на анализи и равностметки, родени в ежедневната борба с Живота и за него. В процеса на своето битийно осъществяване лирическият герой на Вапцаров неуморно търси отговор на екзистенциалните въпроси за смисъла на живота и смъртта, за неотменния прогресивен ход на историята и мястото и ролята на отделния индивид в нея, за възможните избори, които водят към самоунищожение или извисяват човека.

Текстът проследява пътя на субективното познание за битието, който минава през сетивното, през личния опит на лирическият герой. Близостта до предметната реалност предопределя драматизма на изживяването на Вапцаровия лирически човек, а пределно напрегнатите ситуации, в които е поставен, моделират представата за страданието и дискомфорта му, провокирани от търсенето на перспектива.

В типичната за Вапцаров форма на задочен диалог изповед пред въображаем слушател се оглежда едно анализиращо себе си съзнание. Предпочитанието към епистолара, заявено и паратекстово чрез заглавието, настоява на необходимостта от времева дистанция между генерирането на текста, разкриващ прозренията на лирическият говорител, и достигането им до адресата читател. По този начин Вапцаров откроява своя герой като надраснал общността, от чието име говори. Второличното „ти” създава усещането за непосредствено общуване, за близост на лирическият Аз до този адресат. Подобна вариативност на събеседника - едновременно конкретно назован и относително определим, максимално обобщен и неопределим - концентрично разширява пространството и внушава общност на изживяванията, без обаче да придава субективност на оценъчните позиции.

Началото - рязко, директно, без интродукция - приковава вниманието и въвлеча читателя в лапидарно очертаната ситуация без излишна информативност, разчитайки, че проблемите са му близки и добре познати. Целта на твореца е не да представи мъченическата участ на героя си в житейско-битов и социално-веществен план, а да опише социализацията му, да проследи пътя на болезнените прозрения и аналитичните равностметки, които го довеждат до духовно и емоционално-психологическо израстване и съзряване. Затова неговият лирически говорител прибегва само до коментарно изброяване на причините, довели до страданието. Корените на обезверяването и отчуждението са потърсени в обективната реалност. Като тръгва от романтиката на младежките мечти, от надеждата за красота и вярата в истината, „в доброто/и В човека”:

*Ти помниш ли морето
и машините,
итрюмовете, пълни
с лепкав мрак? И онзи
див копнеж
по филипините, по
едрите звезди
над Фамагуста?*

Чрез анафоричното повторение „ти помниш ли“ той ги извежда в смисло-во ядро и ги откроява като безвъзвратно изгубено минало. Внушението се подсилва от употребата на минало свършено време. Разочарованието и обезверяването са намерили конкретни, сетивнопознаваеми параметри:

*Ти помниш ли как в нас
полека-лека изстиваха
последните надежди...
Ти помниш ли как някак
много бързо ни хванаха
в капана на живота?*

Общността на изживяванията е подчертана чрез употребата на множествено число („нас“, „ни“, „опомнихме“) и се налага като генерализирана представа за живота. Неопределено личното „хванаха“ и страдателната форма „вързани“ открояват резултата. Алегоричният образ „карана на живота“ разкрива безперспективността и убитите илюзии, които раждат разочарование. Там, където хоризонтът се стеснява и липсва ясната и привлекателна перспектива, човекът попада в капана на тягостното ежедневие и битието му се обезсмисля. Непрестанният натиск и яростната агресия на живота „тук“ и „сега“ преодоляват съпротивителните му сили и му причиняват дискомфорт и страдание. Липсата на свобода и простор генерира усещането за оскотяване, израждане, нравствена деформация и личностна деградация. С тях се свързва отчаянието („и търсеха,/ и молеха пощада“), чувството за „пустота и мрачна безнадеждност“ и родената от тях омраза. Метафората „омраза...в сърцето“ и сравненията „като гангрена“, „като проказа“ градят една депресивна схематизирана картина на живота смърт.

Посоката на потискащото и разграждащо въздействие по обратен път се усилива от природната картина:

*А там -
Високо във небето,
чудно
трептяха пак на чайките крилата.
Небето пак блестеше
като слюда простора пак бе
син и необятен...*

Тази картина е своеобразен контрапункт на емоционалния ад и още по-ярко откроява дисхармонията на настоящето. Контрастът се подсилва и от противопоставителния съюз „но“, който въвежда мотива за човека, достигнал до дъното на отчуждението - отчужден от света, от себе си, от живота, изгубил сетива,

„мъртъв“ за извечната красота, неподвластна на живота капан („но ние бяхме ослепели вече“).

За Вапцаров обаче омразата е нетипична за човешката същност, органически чужда на човешката природа, а отчуждението е само преходно състояние на духа. Защото, анализирайки битието си, вниквайки в собствените си потребности и изисквания, заедно с истината за несправедливо устройство свят и за собствената си неоправдана, несправедлива и мъченическа участ, лирическият му герой достига до социално-житейските и духовно-философски проникновения за диалектиката на живота, за характера на епохата и за своите собствени място и роля. Декларативното отхвърляне на обективно съществуващите дадености, предполагащи страданието („за мен това е минало - неважно), е знак, че лирическият субект е преодолял състоянието на омраза и отчуждение.

Превръщането на самоубиващата енергия в борческа сила тласка лирическият говорител извън самоунищожението, придава смисъл на живота му, ориентира енергията на омразата и недоволството към ценностно положителни изяви, отбелязани с една дума - „борба“. Чрез метафората за трансформацията е обозначена психологическата и духовната промяна у лирическият герой. Душата е образно представена като вулкан. Радикалната преориентация възвръща жизнеността на мечтите и копнежите:

*И то ще ни повърне Филипините
едрите звезди
над Фамагуста,
и радостта
помръкнала в сърцето...*

В типичен за поета стъпаловиден стих е проследен пътят на героя от мрака, от слепотата на злобата до любовта към живота, до вярата във възраждането на човешкия дух и надеждата за бъдещето на човечеството. Библейската триада става символ на възстановеното вътрешно равновесие. То определя и увереността на човека в собствената му съзидателна и творческа мощ, увереността му, открояна чрез употребата на бъдеще време - увереност, която граничи с нравствен императив:

За мен е ясно, както че ще съмне...

Лирическият субект не само е достигнал до разбирането за познаваемостта на обективната реалност и за наличието на определени закономерности в нея, но и е прозрял нейната логика. Идеята за необходимост от неуморна и непоколебима борба с живота е колкото плод на прозренията за злата, враждебна действителност, толкова и резултат от убедеността на човека в собствената му съзидателна и творческа мощ:

*... с главите си ще счупим ледовете.
И слънцето на хоризонта
тъмен,
да, нашто
ярко слънце
ще просветне.*

Лирическият герой на Вапцаров се възприема и като жертва на времето (алюзията ледове, които сковават живота, обграждат индивида и го лишават от воля и възможност за избор), и като борческа сила, призвана да разруши неправдата (глаголът „счупим“), и като активен двигател на историческия прогрес и гаранция за бъдещето (слънцето като образ символ). Осъзнал високата си мисия, Азът е готов на саможертва:

*И нека като пеперуда малка
крилата ми
опърли нап-подире. Не ще
проклинам,
няма да се вайкам,
защото все пак, знам,
ще се умира.*

Образът на пеперудата съчетава волния порив и красотата на идеала, а опърлените крила напомнят високата цена за постигането им. Макар и възкликателни по цел на изказване, изреченията завършват с точка, което подчертава липсата на емоция от страна на лирическият субект при приемането на смъртта. За него тя е лишена от героика, неизбежна е и се основава на битийната логика. Така се изгражда своеобразен диалог антитеза не само на героикоромантичния модел, който естетизира смъртта подвиг в бой за свобода и я превръща в смърт безсмъртие, но и на модернистичната визия, която представя смъртта като крайна степен на разочарование, обезверяване и алиенация на индивида, като знак за обезсмислена екзистенция.

Вниманието е насочено към осъзнатия избор на индивида в момента на смъртта. Важно е не как, а кога ще умре. Желана за героя на Вапцаров е само смъртта на фона на глобалната промяна в желаната посока. Тя е последното върховно доказателство за правилността на избора и предаността към избрания път:

*Но да умреш, когато
се отърсва земята
от отровната си
плесен,
когато милионите възкръсват,
това е песен,
да, това е песен!*

Представата за такава смърт, осмислена и осмисляща човешкото битие, е романтично изчистена от всичко материално. Видяна е като акт на висше самоотричане, идентифициран с песен - един от най-Вапцаровите символи обобщения, лишени от строго конкретно съдържание, естетизиращи красивото и доброто като концепция за живота. Това предопределя възторженото отношение към нея, намерило израз в тържествено химническите интонации във финала на творбата.